

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук
Кафедра спеціальної освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА (МАГІСТЕРСЬКА) РОБОТА
Психологічні особливості становлення особистості підлітків з
інтелектуальними порушеннями

Виконала студентка другого
(магістерського) рівня освіти
групи СОМ-д(2)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Мохонько Анастасія Вікторівна
Керівник: Жадленко І. О.
Рецензент: Шевяков О. В.
Нормоконтроль _____ Анна КІРІЛЛОВА

Запоріжжя
2024 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 91 с., 6 табл., 10 рис., 86 джерел.

Об'єкт дослідження – становлення особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Мета дослідження полягає в розробленні теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої програми з оптимізації особистісного становлення підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: порівняльний аналіз спеціальної психолого-педагогічної літератури для розкриття сутності поняття «оптимальне становлення особистості» та розкриття особливостей становлення особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями;

– *емпіричні*: застосування психодіагностичного комплексу для виявлення психологічних особливостей *життєво-сислової* (за показниками «осмисленість життя», та «сисложиттєвих орієнтацій» тест «СЖО» Д. Леонтьєва; показників сформованості мислення за методикою О. Резапкіної; «життєвих призначень» та «гармонійності ядра особистості» тест О. Моткова) та *емоційно-вольової сфер* (за показниками «інтегрального емоційного інтелекту» за методикою Н. Холла, «готовності до саморозвитку» за методикою В. Павлова) підлітків з інтелектуальними порушеннями;

– *математично-статистичні* (кореляційний аналіз Пірсону, кутовий розподіл Фішера для встановлення структурних зв'язків між психологічними характеристиками особистості.

ПІДЛІТКИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ,
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ, СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність проблеми пошуку шляхів оптимізації особистісного становлення підлітків з інтелектуальними порушеннями зумовлена потребою у вирішенні суперечності між своєрідністю особистісного становлення підлітків зазначеної категорії та високими вимогами, що висуває суспільство до особистості. Розроблення теоретичних і прикладних аспектів вирішення означеного протиріччя сприятиме розширенню можливостей підлітків з інтелектуальними порушеннями до адаптації, професіоналізації та соціалізації в актуальному соціальному контексті.

Про нагальність вирішення окресленої проблеми дають підстави стверджувати і результати теоретичного аналізу (В. Авраменко, Е. Бехікарімова, О. Вержиховська, Н. Демченко, М. Кожухов, С. Миронова, В. Синьов та ін.), які засвідчують, що в умовах інтелектуальної недостатності відбувається порушення функціонування підлітків у системі суспільних і міжособистісних взаємин, внаслідок такого порушення у них виникають психопатологічні стани й схильність до девіантної поведінки, що негативно позначається на їхній соціальній адаптації та прийнятті суспільством.

Проблема становлення особистості в підлітковому віці в умовах нормотипового розвитку є достатньо розробленою в психолого-педагогічній науці, зокрема, вченими (В. Бочелюк, С. Максименко, Р. Павелків, О. Скрипченко, Ю. Швалб та ін.) досліджено такі питання як основні новоутворення особистості в підлітковому віці, структура особистості, чинники, що впливають на становлення особистості в цей віковий період тощо.

В спеціальній психології проблема становлення особистості залишається розкритою порівняно вибірково. Так, предметами наукових досліджень в цьому напрямі були: особливості розвитку самосвідомості (Л. Андрієнко, Л. Воронюк, В. Синьов, О. Яковенко та ін.); специфіка особистісного зростання підлітків (І. Булах, Т. Пашко, І. Черноусов та ін.); потенціал індивідуального буття

людини (Н. Лук'янова О. Прокопчук та ін.); особливості саморозвитку підлітків (С. Миронова, Я. Утьосов та ін.); шляхи оптимізації розвитку особистості з особливими потребами (Н. Бабич, І. Булах, В. Кобильченко, С. Максименко, В. Нечипоренко, О. Позднякова, В. Синьов, М. Супрун, А. Чуприков, А. Шевцов та ін.).

Водночас досі однією з найменш розроблених залишається проблема становлення особистості у підлітків із інтелектуальними порушеннями, позаяк увагу вчених традиційно привертало питання інтелектуального розвитку таких підлітків та особливості формування у них життєвих компетентностей як умови забезпечення їхньої адаптації (Н. Барков, Ю. Бистрова, М. Микитенко, Д. Пагава, О. Прокопчук, В. Тарасова, З. Шевців та ін.).

Особливо актуальним в цьому плані є вирішення проблеми особистісного становлення підлітків із інтелектуальними порушеннями легкого ступеню позаяк саме ця група є найчисленнішою серед категорії дітей з порушеннями інтелекту, тому максимально повна інтеграція їх в соціум на сьогодні є одним з первинних завдань спеціальної психології.

Актуальність, теоретична та практична нерозробленість проблеми зумовлює вибір теми дослідження: «Психологічні особливості становлення особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями».

Об'єкт дослідження – становлення особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – психологічні особливості особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Мета дослідження полягає в розробленні теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої програми з оптимізації особистісного становлення підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Відповідно до мети сформульовано наступні завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу проблеми, охарактеризувати особливості особистісного становлення в підлітковому віці з позицій суб'єктно-буттєвого підходу.

2. Запропонувати психодіагностичний комплекс та виявити особливості становлення особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями.

3. Визначити рівні особистісного розвитку підлітків з інтелектуальними порушеннями.

4. Запропонувати та апробувати програму з оптимізації становлення особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями та проаналізувати отримані результати.

Методи дослідження. Відповідно до визначеної мети та сформульованих завдань використаний комплекс взаємопов'язаних методів:

- теоретичні: порівняльний аналіз спеціальної психолого-педагогічної літератури для розкриття сутності поняття «оптимальне становлення особистості» та розкриття особливостей становлення особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями;

- емпіричні: застосування психодіагностичного комплексу для виявлення психологічних особливостей життєво-смислової (за показниками «осмисленість життя», та «смыслжиттєвих орієнтацій» тест «СЖО» Д. Леонтьєва; показників сформованості мислення за методикою О. Резапкіної; «життєвих призначень» та «гармонійності ядра особистості» тест О. Моткова) та емоційно-вольової сфер (за показниками «інтегрального емоційного інтелекту» за методикою Н. Холла, «готовності до саморозвитку» за методикою В. Павлова) підлітків з інтелектуальними порушеннями;

- математично-статистичні (кореляційний аналіз Пірсона, кутовий розподіл Фішера для встановлення структурних зв'язків між психологічними характеристиками особистості.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: положення суб'єктно-буттєвого підходу до розуміння особистості (А. Брушлинський, З. Рябікіна, Г. Фоменко та ін.); загальнометодологічні принципи спеціальної психології: відображення, детермінізму, розвитку психіки, єдності свідомості та діяльності (Л. Виготський, О. Вержиховська В. Засенко), концептуальні принципи єдності закономірностей звичайного та аномального розвитку

(Л. Виготський, Т. Власова, І. Сікорський та ін.); основні теоретичні підходи щодо спеціального навчання та виховання, їхній вплив на процес розвитку (Г. Балл, І. Зязюн, В. Засенко, А. Колупаєва, Н. Ничкало, Е. Помиткін, В. Рибалка, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, Т. Скрипник, М. Супрун); методичні підходи до діагностики й оптимізації розвитку (Н. Вишнякова, О. Зазимко, О. Мотков, В. Панок, С. Сисоєва, Б. Теплов, В. Шадріков, Д. Фельдштейн та інші); концепції розвитку психіки (Г. Трошин, Л. Виготський, О. Лазурський, Г. Костюк, С. Максименко); практико-орієнтовані принципи активізації саморозвитку учнів (І. Бех, І. Булах, О. Мерзлякова, Г. Цукерман, М. Щукіна та ін.).

Практичне значення роботи полягає в тому, що:

- науково обґрунтовано та апробовано психодіагностичний інструментарій дослідження рівня особистісного розвитку підлітків з інтелектуальними порушеннями;
- запропонована програма з оптимізації особистісного становлення підлітків, яка забезпечує можливість використання її окремих блоків як автономних програм з формування окремих сфер особистості підлітків різних нозологій;
- розроблені й апробовані методи і прийоми з оптимізації особистісного становлення підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеню можуть використовуватися у процесі психокорекційної, корекційно-розвивальної роботи психологами спеціальних закладів освіти, де навчаються діти з інтелектуальними порушеннями.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Комунального закладу «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 1» Запорізької обласної ради та Запорізької гімназії № 59 Запорізької міської ради.

Експериментальну вибірку дослідження склали 50 підлітків 14-15 років, у тому числі: 26 підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня; 24 підлітка без інтелектуальних порушень.

Структура та обсяг магістерської роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (86 найменувань). Містить 6 таблиць, 10 рисунків, 7 додатків, загальний обсяг роботи – 91 сторінки, із них основного тексту – 76 сторінок.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне та експериментальне дослідження проблеми психологічних особливостей становлення особистості підлітків дає підстави вважати мету дослідження досягнутою і зробити наступні висновки.

1. На підставі проведеного науково-теоретичного аналізу стану розроблення проблеми дослідження психологічних особливостей особистісного розвитку підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня встановлено, що особистісне становлення підлітків зазначеної категорії здійснюється в умовах як порушеного «психічного здоров'я», так і порушеної «норми особистості». Становлення особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня характеризується дисгармонійними малоусвідомленими її змінами під впливом зовнішніх чинників та вікового фактору, в якому не задіяний механізм саморозвитку.

2. Розроблено психодіагностичний комплекс для діагностики особливостей особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, що передбачає визначення рівнів сформованості життєво-смислової і емоційно-вольової сфер особистості, які складають основу для класифікації за типом гармонійності особистісного розвитку підлітка.

3. Емпірично встановлено низький рівень сформованості у підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеню життєво-смислової та емоційно-вольової сфер особистості. Констатовано, що інфантилізація життєво-смислової сфери підлітків з інтелектуальними порушеннями обумовлена низьким рівнем усвідомлення смисложиттєвих орієнтацій та життєвих призначень, що проявляються у: низькій цілеспрямованості, слабкій мотивації до діяльності та низькій її результативності, відсутності смислових уявлень щодо побудови власного майбутнього, несформованістю самоконтролю, переважанні зовнішнього локусу контролю над внутрішнім, відсутності віри в здійснення життєвих призначень, ригідності життєвих призначень. Доведено

зв'язок між низьким рівнем сформованості життєвосмислової сфери та недостатньою когнітивною зрілістю підлітків з інтелектуальними порушеннями легкого ступеня, що зумовлено відставанням розвитку абстрактно-символічного та творчого видів мислення.

Встановлено низький рівень сформованості емоційно-вольової сфери підлітків з інтелектуальними порушеннями, що конкретизується у низькому рівні розвитку інтегрального емоційного інтелекту, який виявляється у нерозвиненості емпатії, низькій здатності до само мотивації, недостатній емоційній обізнаності, слабкій здатності до управління власними емоційними станами.

З'ясовано, що підліткам з порушеннями інтелектуального розвитку властиве суттєве відставання у темпах становлення особистості, що зумовлено відсутністю усвідомлення і використання ними власних можливостей до саморозвитку та самовдосконалення.

Уточнено, що серед підлітків з інтелектуальними порушеннями домінує «низькогармонійний» рівень особистісного розвитку, і це суттєво знижує їхні адаптаційні можливості. Низька соціально-психологічна адаптованість таких підлітків проявляється у: низькому рівні само прийняття, життєстійкості, домінування, зовнішнього локусу контролю.

4. Розроблено і теоретично обґрунтовано програму для оптимізації особистісного становлення підлітків з інтелектуальними порушеннями, яка передбачає комплексну інтегровану підтримку на колекційному, профілактичному та розвивальному рівнях і містить два блоки засобів впливу: казкотерапія, когнітивна психотерапія.

За результатами апробації програми доведено її ефективність щодо оптимізації особистісного розвитку підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку за рахунок позитивної динаміки показника гармонійності, підвищення рівня осмисленості життя, здатності до саморозвитку, підвищення життєстійкості, соціально-психологічної адаптованості, що в цілому забезпечує формування життєво-смислової та емоційно-вольової сфер особистості.